

عصر ابن سینا و احوال شخصی و معاصران ابن سینا

خدیده رنجبران*
کارشناس ارشد مدیریت آموزشی

چکیده:

ابوعلی سینا (Avicenna) شیخ الرئيس حجه الحق شرف الملک (م ۱۰۳۶/۹۸۰) - (۴۲۸-۳۷۰ هـ ق) امام الحکما ابوعلی حسین بن عبدالله بن حسین بن علی بن سینا، معروف به ابن سینا، پدرش از مردم بلخ و مادرش ستاره از اهل الشنه نزدیک بخارا بود. ابن سینا در سال ۳۷۰ هجری قمری در افشنه یا خورمشین متولد شد و در بخارا به کسب علم پرداخت. ادبیات و قرآن و فقه را نزد پدر و سپس نزد عبدالله ناتلی آموخت. ابن سینا را می توان از نوابغ روزگار نامید او مدت ۵۸ سال در این جهان زندگی کرد.

دل گرچه در این بادیه بسیار شتافت یک موی ندانست وی موی شکافت

اندر دل من هزار خورشید بتافت آخر به کمال ذره ای راه نیافت

ابن سینا بزرگترین پزشک جهان اسلام است. او برای دنیای اسلام مانند ارسطو برای یونان، لئوناردو داوینچی برای رنسانس و گوته برای آلمان است. نام آوری او محدود به طب نمی شود. بلکه در زمینه های مختلفی چون فلسفه، منطق، موسیقی و شعر، سیاست و... را نیز در برمی گیرد و معاصرانش به وی لقب شیخ الرئيس و شیخ الاطباء داده بودند. ابوعلی سینا در شانزده سالگی به فراگیری طب روی آورده و آن را آسان یافت. در هجده سالگی شهرت او به عنوان یک پزشک چنان فراگیر شده بود که برای معالجه شاهزاده سامانی فرا خوانده شد.

ابن سینا فیلسوف و متفکر بزرگ و طبیب و دانشمند عالیقدر از بزرگترین حکما و دانشمندان جهان است.

در زمان فرمانروایی نوح ابن منصور ۳۶۶-۳۸۷ پدرش عبدالله به بخارا منتقل شد. ابن سینا در روز دوشنبه سوم ماه صفر سال ۳۷۰ هجری قمری مطابق با اوت سال ۹۸۰ م و برابر با ۲۸ مرداد ماه ایرانی برحسب تقویم جلالی در دهکده افشنه از روستای خورمشین بخارا زاده شد.

پروفسور آربری ثابت کرده است که ابوعلی سینا ایرانی است. چون نام مادرش ستاره بوده است که کلمه ای فارسی می باشد.

پدرش بر مذهب اسماعیلی بود. ابوعلی مقدمات علوم عصر را در مجالس ایشان فرا گرفت قرن چهارم را قرن پیروزی شیعه نامگذاری کرده اند. زیرا مصادف با دوره غیبت منتظر بود.

و نیز در سده (۴ هـ ق) نزد حکیم ابوسهل مسیحی گرگانی (۴۰۳ هـ ق) به تحصیل علم پرداخت..

*آموزش و پرورش ناحیه ۱ استان همدان

وی از اوان جوانی در رشته حکمت و اخلاق و علم آوازه گشت. تا آن جا که برای درمان پادشاه سامانی به دربار ایشان فرا خوانده شد او در کتابخانه آل سامان در بخارا کتابهای علمی و فلسفی مهم را مطالعه کرد و بعد از درگذشت پدرش از بخارا به گرگانج تختگاه خوارزم رفت و در سن ۲۱ سالگی به تالیف کتب مختلف پرداخت و در آنجا با امیر ابوالحسن بن مامون خوارزمشاه (۴۰۰-۳۷۸ هـ ق) و با دانشمندان بزرگی چون ابونصر عراق ۴۰۸-۳۵۰ / ابوالخیر خمار ۴۲۱-۳۳۱- هـ ق / ابوریحان بیرونی ۴۴۰-۳۶۲ / امیر ابوالعباس مامون خوارزمشاه ۴۰۴-۴۰۰ و محمد بن زکریای رازی ۳۱۳-۲۵۱ / ابوالوفای بوزجانی ۳۲۸ / شیخ صدوق ۳۸۱ هـ ق - ابونصر فارابی ۲۵۸-۲۲۹ حکیم ابوالقاسم فردوسی شاعر بزرگ حماسه سرای ایران ۳۲۹ ، ابوسعید ابوالخیر ۴۴۰-۳۵۷ ابوعلی مسکویه ۴۲۱ هـ ق هم عصر بود. مسکویه را معلم ثالث یا فیلسوف ری نیز لقب داده اند شاگردان وی ابو عبید عبد الواحدین محمد جوزجانی در سال ۴۰۳ به ابوعلی سینا پیوست و در ریاضیات و موسیقی و رساله حی بن یقطان را نوشت. شاگرد معروف دیگر او ابوالحسن بهمنیار بن مرزبان که از زردشتیان آذربایجان است و کتاب المباحثات شیخ را نوشت.

یکی دیگر از شاگردان بوعلی سینا ابومنصور حسین بن طاهر بن زید اصفهانی در علوم و ریاضیات مهارت داشت.

ابوعبدالله محمد بن احمد معصومی و ابوعلی رساله العشق خود را به اسم این شاگرد و بخواهدش او نوشت.

اخوان الصفا هم طبقه ای از حکمای ایرانی قرن چهارم بودند که خواستند در نزدیک کردن حکمت یونانی و دین اسلام استوارترین قدم ها را بردارند.

ابوعلی سینا در حساب و موسیقی و علم طب و کیمیا هم مهارت خاصی داشت.

ابن سینا در سال ۴۰۳ هـ ق بر اثر پیگرد سلطان محمود غزنوی و به دلیل اعتقاد مذهبی و فلسفی اش ناچار شد خوارزم را ترک کند. و به گرگان هجرت کرد و به پایتخت امیر شمس المعالی قابوس بن وشمگیر زیاری ۴۰۳-۳۸۸ بود و بعد به ری و نزد مجدالدوله ابوطالب رستم بن فخرالدوله دیلمی رفت و از آنجا به خدمت برادر پادشاه امیر شمس الدوله ابوطاهر شاه خسرو بن فخرالدوله دیلمی ۴۰۹-۳۹۵ به همدان آمد. و در سال ۴۱۴ ق در سمت وزارت به خدمت درآمد. کتابها و رسالات مشهور خویش را هم در این مدت از برای رجال همدانی و امرای کاکویی اصفهان نوشت. وی در روز آدینه ششم رمضان سال ۴۲۸ ق مطابق با ۲۴ ژوئن سال ۱۳۰۶ میلادی برابر با ۴ تیرماه ایرانی درگذشت. ابن سینا حدود ۲۴۰ عنوان کتاب و رساله و مقاله به زبان فارسی و بیشتر به عربی و در فنون مختلف، طب و منطق و ریاضیات، نجوم و الهیات و علم النفس و ... به رشته تحریر درآورد.

بوعلی سینا یکی از مفاخر ملی و میهنی است که آوازه جهانی دارد و یونسکو به نام او جایزه اخلاق، علم و تکنولوژی را به ثبت رسانیده و لقب مرد شرق را به او داده است.

برخی از مخالفان سیاست و فلسفه وی را مورد انتقاد قرار داده اند و تیر تکفیر را به سوی وی پرتاب کرده اند وی چهار ماه در قلعه فردجان فراهان به سر می برد. و در زندان کتاب الهدیه و رساله بن یقطال و القولنج را تالیف می کند.

ابوعلی در شعری چنین می گوید:

کفر چون منی گزاف و آسان نبود محکم تر از ایمان من ایمان نبود

در دهر چون من یکی و آن هم کافر پس در همه دهر یک مسلمان نبود

این سینا در مورد علاقه و دوستی اش به امام علی (ع) چنین سخن می گوید:

تا باده عشق در قدح ریخته اند و ندر پی عشق عاشق انگیزته اند

با جان و روان بوعلی مهرعلی چون شیر و شکر به هم در آمیخته اند

ما هم برای قدردانی از این فیلسوف پرآوازه می گوئیم:

زالوند است تابان تا فروغ بوعلی سینا بتابد نور حکمت در جهان چون طور در سینا

مقدمه:

زالوند است تابان تا فروغ بوعلی سینا بتابد نور حکمت در جهان چون طور در سینا

ابن سینا (Avicenna) بزرگ ترین فیلسوف قرون نخست هجری (م ۳۷۰/۹۸۰ ق) و (م ۴۲۸/۱۰۳۶ ق) است. به ابن سینا لقب مرد شرق را داده اند.

شیخ الرئیس حجه الحق الشرف الملک امام الحکماء ابوعلی حسین بن عبدالله بن حسین بن علی بن سینا، معروف به ابن سینا که پدرش از مردم بلخ و مادرش ستاره از اهل الشنه نزدیک بخارا بود او در سال ۳۷۰ هجری قمری در الشنه یا خورمشین متولد شد و در بخارا به کسب علم پرداخت. ادبیات و قرآن و فقه را نزد پدر و سپس نزد عبدالله ناتلی آموخت.

ابن سینا را می توان از نوایغ روزگار نامید او مدت ۵۸ سال در این جهان زندگی کرد.

بوعلی فیلسوف، پزشک و ستاره شناس و ریاضیدان مشهور ایرانی در سن ۱۸ سالگی به معالجه نوح بن منصور سامانی به دربار سامانیان راه یافت. دولت سامانیان سومین دولت مقتدر و موروثی ایرانی در دوره اسلامی بودند. و آل عراق از سلسله های قدیم و سلاطین خوارزم بودند و به آل مامونیه معروف و همواره عده ایی از بزرگان علم و ادب را مانند ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، ابونصر عراق، ابوسهل مسیحی، ابوسعید ابوالخیر، ابن مسکویه، فردوسی، ابونصر فارابی، محمد بن زکریای رازی، کسائی مروزی، شیخ صدوق، ابوالحسن بهمنیار، ابوعبید جوزجانی، تستری، سلمی، ابو عبدالله محمد معصومی، ابوعلی وقاق و ... را در دربار خود نگاه می داشتند.

که عده ای از آنان با ابوعلی سینا معاصر و همگن بودند و عده ای هم از شاگردان بوعلی سینا بودند.

ابوعلی سینا در قرن چهارم و پنجم هجری قمری زیسته است و با ظهور غزنویان در خراسان در اواخر قرن چهارم و اوایل قرن پنجم اوجی در علوم و ریاضی و فلسفه، تاریخ و دیگر علوم مختلف به ویژه در طب و فلسفه الهی و طبیعی پیدا شد.

پروفوسور آربری ثابت کرده است که بوعلی سینا ایرانی است. چون نام مادرش ستاره بوده است که کلمه ای فارسی می باشد.^(۱)

بوعلی سینا فیلسوف و متفکر بزرگ و طیب و دانشمند عالیقدر از بزرگترین حکما و اطباء اسلامی و از دانشمندان بزرگ جهان است.

بنابر آنچه در شرح احوالش نگاشته پدرش عبدالله از اهل بلخ و از اعمال دولت سامانی بوده که در زمان فرمانروایی نوح بن منصور ۳۶۴-۳۸۷ به بخارا منتقل و عامل قریه خومثین (خرمئین) از قراء بخارا گردیده است و ابوعلی به فراگرفتن قرآن و فقه و علوم ریاضی مشغول می شود تا اینکه چندی بعد دانشمند مشهور ابو عبدالله ناتلی به بخارا می آید و بنا به خواهش عبدالله پدر بوعلی در منزل آنها سکنی می گزیند ابوعلی در نزد او قسمتی از کتب منطق و اقلیدس و المحسوطی و دیگر علوم را با مطالعه شخصی فرا می گیرد و سپس مطالعات خود را در علوم الهی و طبیعی و طب و ریاضیات ادامه می دهد.^(۲) تا در همه این علوم تبحر کافی یافت و پس از معالجه پادشاه سامانی چون اجازه ورود به کتابخانه او را می یابد بر فوائد آنها دست می یابد و می گوید در ۱۸ سالگی از تمام علوم فارغ شده بودم و در ۲۱ سالگی شروع به تالیف و تصنیف نموده و در ۲۲ سالگی به علت فوت پدرش به اعمال دیوانی پرداخته و شغل پدرش را تقلید می کرده و چون کار سامانیان آشفته می شود از بخارا به گرگانج پایتخت خوارزم به نزد خوارزمشاه علی بن مامون بن محمد رفته و در خدمت او و وزیرش احمد بن محمد سهیلی که خود از دانشمندان بزرگ بود منزلتی پیدا می کند. بعد به گرگان رفته و چندی در آنجا می ماند و در سال ۴۰۵ به ری عزیمت نموده و در آنجا به خدمت مجدالدوله ابوطالب رستم بن فخر الدوله دیلمی و مادر او سیده می رسد و او را معالجه می نماید و کتاب المعاد را می نویسد. در اواخر سال ۴۰۵ یا اوایل ۴۰۶ از ری قصد قزوین کرده و از آنجا رهسپار همدان می شود، و ظاهراً حدود ۹ سال در همدان می ماند و وزارت شمس الدوله ابوطاهر شاه خسرو دیلمی پسر الدوله که از سال ۳۸۷ تا ۴۱۲ در همدان سلطنت می کرد و چهل روز در خانه ابوسعید دخدوک پنهان می شود و به مداوای بیماری قولنج امیر شمس الدوله می پردازد و بعد وزارت او را می گیرد و کتاب شفا را تالیف می کند و به علت مخالفت با شاه سماء الدوله چهار ماه در قلعه فردجان واقع در ناحیه فراهان زندانی می شود و در زندان کتاب الهدیه و رساله حی بن یقطان و القولنج را تالیف می کند و پس از رهایی از حبس به اصفهان نزد علاءالدوله کاکویه رفته و مدتی با اکرام تمام در خدمت آن پادشاه مانده و به تضعیف و تالیف می پردازد. و عاقبت در سال ۴۲۸ که همراه علاءالدوله عازم همدان می باشد. در راه بیمار می شود و در بین راه دار فانی را وداع می گوید و جنازه اش را به همدان آورده و دفن می کنند.

آثار حکیم در فنون مختلف، منطق، طب و طبیعیات، ریاضیات، نجوم، الهیات، علم النفس، خلیقات، سیاست، تصوف و تفسیر قرآن و غیره است که ۲۳۸ کتاب و رساله و نامه به فارسی و عربی برشمرده اند و چندین قطعه، رباعی و قصیده هم به زبان فارسی و عربی دارد. ابوعلی سینا با پادشاه قابوس هم عصر و ظاهراً مدتی هم نزد وی به سر برده است.

^۱- رشد معلم دوره بیست و یکم ص ۱۵ اردیبهشت ۱۳۸۲ شماره ۸ و در کتاب مرد شرق. محسن بیتا چاپ ۱۳۳۳

^۲- کتاب همدان شناسی جغرافیای تاریخی استان همدان

یک موی ندانست ولی موی شکافت

دل گرچه در این بادیه بسیار شتافت

آخر به کمال ذره ای راه نیافت

اندر دل من هزار خورشید بتافت

شرح حال ابن سینا از زبان خودش

سلطان بخارا را در آن وقت که نوح بن منصور بود مرضی عارض گشت که اطبا در آن واماندند در آن اوقات نام من شهرتی یافته بود. و در خدمت سلطان مرا مذکور رساندند. و به احضار من فرمان رسید چون حاضر گشتم با سایر اطبا مشارکت کردم، تا عاقبت عافیت یافت، و به این وسیله به خدمت او موسوم گشتم روزی التماس کردم که مرا رخصت دخول دارالکتب و نظاره ی آن ها فرماید. رخصت فرمود. پس چون داخل گشتم چندین اتاق دیدم. در هر اتاق چندین صندوق بالای یکدیگر چیده یک اتاق کتب عربیت و شعر، دیگری کتب فقه و حدیث و همچنین هر علمی را اتاقی جداگانه بود پس فهرست کتب قدما را به نظر درآوردم و آنچه از آنها می خواستم برداشتم و بسیار کتاب یافتم که اکثر مردم نام آنها را هم نشنیده بودند و من هم قبل از آن ندیده بودم. بعد از آن هم نزد کسی ندیدم.

پس مجموع آن کتب را خواندم و بر فواید آن ها ظفر یافتم و مرتبه ی هر مرد و هر علم مرا معلوم گردید و چون به سن هجده رسیدم از همه ی این علوم فارغ گردیده بودم و آن روز حفظ من علوم را بیشتر بود. و امروز پخته تر است و اگر نه علم یکی است. چیزی تازه بر علم من نیفزوده (از ترجمه تاریخ حکمای فطی تالیف به زبان عربی قرن هفتم هجری). ابن سینا در شرح حال خود نوشته است. که در روستایی به نام افشنه نزدیک بخارا متولد شده و مادرش اهل همان روستا بوده است.

و اولین کسی که به او ریاضیات آموخته، مردی بوده که در بخارا دکان سبزی فروشی داشته است. و در کتابخانه آل سامین به تحقیقات می پرداخت و پس از آن به گرگان به دربار قابوس و شمسگیر رفت بعد از آن به نزد دیلمان آل بویه رفت و چند بار وزیر شمس الدوله دیلمی شد و دانشنامه علایی را به نام علاء الدوله کاکویه از دیلمیان به فارسی نوشت.^(۱)

کتاب قانون او در طب، شفا در حکمت و فلسفه و منطق و ریاضی و طبیعی و جامع ترین کتاب فلسفی اسلام است، الاشارات و التنبیها در حکمت و ظاهراً آخرین تالیف اوست، نجات در حکمت و فلسفه طبیعی و الهی است و اشعاری هم به فارسی و عربی مانده که قدرت طبع او را می رساند.

قرن های سوم و چهارم هجری در تاریخ اندیشه اسلامی اهمیت فراوان دارد. اندیشمندان و فیلسوفان بزرگ اسلامی از جمله ابوریحان بیرونی، فارابی، ابوعلی سینا، ابوحنیفه توحیدی ابوسلیمان سجستانی، ابن علی مسکویه، ابوعمری و اخوان الصفا در یک مقطع تاریخی زیسته اند.^(۲)

ابوعلی مسکویه

ابوعلی مسکویه اندیشمندی شیعه مذهب و ایرانی تبار که در دستگاه سلاطین آل بویه فعالیت داشته است و اوضاع سیاسی در دوران وی بحرانی ترین مقطع تاریخ اسلام است.

مسکویه یا ابوعلی احمد مسکویه رازی در نهم ماه صفر ۴۲۱ هجری قمری در اصفهان از دنیا رفت و در محله خواجه به خاک سپرده شد. ولی براساس قرائن موجود فاصله سال های ۳۲۰ تا ۳۲۵ هجری در شهر ری به دنیا آمده است.

القاب مسکویه: مسکویه اسم شهر و منطقه ای است که ابوعلی بدان منسوب است و معرب مشکویه است چون وی مشک را دوست می داشت این لقب را بدو داده اند و مشکویه در فرهنگ به سه معنا آمده است به معنای کاخ، و بالاخانه، سرپرده شاهان و گاهی به یک نوع از نواهان موسیقی. به ابن مسکویه معلم ثالث هم شهرت داده اند. زیرا هم طراز فیلسوفانی چون کندی، ابوعلی سینا، ابن عامری و... بوده و او را به نامهایی از قبیل فیلسوف، حکیم، طبیب، ریاضی دان، شاعر، مورخ و مهندس و ادیب یاد کرده اند. در تاریخ معلم اول به ارسطو و معلم ثانی را فارابی و معلم ثالث را به مسکویه داده اند. در حالی که ابوعلی سینا معاصر وی هم نامزد این لقب بوده و حکایت از نقش تاسیسی وی دارد.

به وی خازن که ابوعلی مسکویه کتابدار بزرگان اهل فضیلت عجم و از متفکران والامقام فارسی است. که در علوم ادبی و قدیمی سهمی بسیار داشته و او کتابدار سلطان عضدالدوله و نزد او اعتماد و احترام خاصی داشت.

زمانه مسکویه: زندگی مسکویه از ورود به دستگاه آل بویه شروع شد و از مسقط الراس خویش (ری) به بغداد (مرکز خلافت) مهاجرت کرد. و در طول ریاست و وزارت ابومحمد مهلبی با وی مصاحب بوده و ۳۲ سال از عمرش را در عرصه سیاست سپری کرده و با ابوالفضل بن

^۱- دایره المعارف نوین ۱۳۷۲ ص ۴۲۷ در جهان زبان و ادبیات مهدی علی نیا

^۲- اندیشه سیاسی مسکویه. بوستان کتاب قم محسن مهاجر نیا ۱۳۸۰ مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی

عمید (۳۵۳ - ۳۶۰ هـ ق) و ابوالفتح بن عمید (هـ ق ۳۶۰-۳۶۶) و عضدالدوله (۳۶۰-۳۷۲) همکاری داشته است و در پنجاه سالگی به تعلیم و تهذیب نفس می گذراند و کتاب تهذیب الاخلاق را می نویسد که باعث شهرت او به معلم ثالث می شود. و او را فیلسوف ری لقب داده اند.

قرن چهارم را قرن پیروزی شیعه نام گذاری کرده اند و ابن مسکویه، محمد بن زکریای رازی ابوسعید ابوالخیر، فارابی به رواج کتب و کتابخانه و اهمیت دادن به علوم عقلی و علمی و عملی پرداختند. و کتاب تجارب الامم از احمد بن محمد مسکویه (م ۴۲۱) از ارجمندترین کتاب های تاریخی قرن چهارم است.

ابوریحان بیرونی

ابوریحان بیرونی (هـ ق ۴۴۲-۳۶۲) نام او ابوریحان محمد بن احمد بیرونی که در خوارزم چشم به جهان گشود و بعدها در رکاب سلطان محمد غزنوی به غزنین رفت و نزد ابوالعباس خوارزمشاه بود ابوریحان فلسفه گرا و سلطان محمود غزنوی مذهبی بود.

از ابوریحان بیرونی نقل شده که از زبان فارسی برای نگارش داستان ها و از زبان عربی برای مباحث علمی استفاده می شده و زبان عربی را زبان علم می دانستند. یکی از آثار با ارزش تاریخی- فرهنگی کتاب الآثار الباقیه ابوریحان بیرونی است. که اثری دقیق و پر مطلب می باشد و بیرونی آن را به ولی نعمت خود شمس المعالی از سلاطین آل زیار تقدیم کرده است و یک اثر گاه شناسانه است و به بیان انواع و اقسام تقویم های ملت ها، اعیاد رسمی امت های مختلف، دوران تاریخی برخی از سلسله های بزرگ، تاریخ مدعیان پیامبری و بسیاری از مسائل دیگر پرداخته است.

و منبعی پرارزش از آداب و رسوم ایرانیان پیش از اسلام و پس از آن است و در مورد ادیان و از جمله یهودیت و مسیحیت دارد و از نظر تاریخی و تمدن بسیار ارزشمند است و حتی در مورد روز عاشورا که نقل می کند. ملت اسلام همواره این روز (عاشورا) را معظم می دانستند تا آن که قتل حسین به علی بن ابی طالب در این روز اتفاق افتاد که آتش در خیام حرم، بر نیزه کردن سرها و ... و در مورد عید غدیر و چیزهای دیگر مطالبی دارد. اندیشه های ابوریحان از نظر فکر و زمان با دانشمندان زمان خود جدیدتر و برتر بوده است.^(۱) ابوریحان بیرونی (۳۶۲-۴۴۲) در مقدمه کتاب با ارزش «تحقیق ماللهند» آورده است که هیچ کس منکر این نخواهد شد که در مساله صحت تاریخی، شنیده ها با دیده ها برابری نمی کند. چه در دیده ها چشم شخص، جوهر آنچه را که روی داده، هم در زمان و هم در مکان وقوع آن ادراک می کند. در صورتی که برای فهم شنیده ها موانعی وجود دارد. اما شنیده ها بر دیده ها ترجیح دارد.^(۲)

ابوسعید ابوالخیر (هـ ق ۴۴۰-۳۵۷)

ابوسعید ابوالخیر در داستان لطیفی از زندگی خود و ابوعلی سینا در کتاب اسرار التوحید در مورد کرامات ابوعلی سینا و ابوسعید یک عارف و یک فیلسوف که نوشته حسین بورالدین ۱۳۷۷ می باشد.

یک روز شیخ ابوسعید قدس الله روحه العزیز در نیشابور مجلس می گفت و خواجه بوعلی سینا از در خانقاه شیخ درآمد. و ایشان هر دو پیش از آن یکدیگر را ندیده بودند اگر چه میان ایشان مکاتبت بوده - چون او از در درآمد بنشست. شیخ با سر سخن مجلس تمام کرد و از تخت فرود آمد و در خانه شد خواجه بوعلی با شیخ در آنجا شد و در خانه فراز کردند و سه روز با یکدیگر بودند به خلوت و سخن گفتند و کس ندانست و هیچ کس در برایشان نشد مگر کسی که از اجازت دادند و جز به نماز جماعت بیرون نیامدند. پس از سه شبانه روز خواجه بوعلی برفت. شاگردان از خواجه بوعلی پرسیدند که شیخ را چگونه یافتی گفت هر چه من می دانم او می بیند. و منصوفه و مریدان شیخ چون به نزدیک شیخ آمدند از شیخ سوال کردند که ای شیخ ابوعلی سینا را چگونه یافتی؟ شیخ گفت هر چه ما می بینیم او می داند. ابوسعید در مورد گسترش تصوف در خراسان و انتقال اندیشه صوفیان و خانقاه نقش مهمی داشته است.^(۳)

یک مورخ در قرن پنجم نوشته است که ابوسعید نخستین کسی است که خانقاه و نشستن در آن و لزوم ادب و طریقه قیام و قعود در آن را برا آن گونه که تا روزگار ما جریان دارد تاسیس کرده است. ابوسعید نسبت به خاندان عصمت و طهارت ارادت خاصی داشته.

ابوسعید ابوالخیر اندیشه افراد را پیش از آن که چیزی بروز دهند برملا می کرده است. سلطان غزنوی در مورد بدهی های خانقا شیخ پولی نیز برای ساختن مقبره ای برای وی به مریدانش پرداخت کرد. و این عالمان کارشان با سیاست آمیخته می شد و ماموریت های سیاسی را نیز

^۱ - از طلوع طاهریان تا غروب خوارزمشاهیان. رسول جعفریان، ص ۱۸۲

^۲ - همان منبع، ص ۱۸۱

^۳ - از طلوع طاهریان تا غروب ... رسول جعفریان ص ۲۳۶

عصده دار می شدند و به نوعی زمینه ساز تبلیغات صوفیان می شد. و در لباس فقر و درویشی با جذب افراد محروم و طبقات پایین جامعه به زمینه های سیاسی می رسید.

فردوسی

ابوالقاسم فردوسی شاعر حماسه سرای ایرانی در قرن چهارم و اوایل قرن پنجم هجری می زیست اثر عظیم او شاهنامه است که بیش از سی سال برای سرودن آن رنج برد. فردوسی بیش از هزار سال پیش در حدود سال ۳۲۹ هجری در دهی به نام باز از ناحیه ی طبران. توس، چشم به جهان گشود. سالیان کودکی و جوانی را در آسایش به سر برد و هشتاد سالی در این دنیا زیست. فردوسی حکیم است و حکیم به جهان گذران با چشم خرد می نگرد. او به ماندا می دهد که نباید فریب روی خوش روزگار را خورد. و از بد آن هم نباید نالید. نه در آسانی و نعمت باید سرمست شویم و نه در سختی و نکبت باید افسرده شویم. لیکن خردمند در هر حال به فرمان خرد خویش است خرد چراغ راه ماست «توانا بود هر که دانا بود».

فردوسی از خشونت و ستم بیزار و مدافع راستی و داد است. او به ما اندرز می دهد که به نرمی و آزرم سخن بگوییم. زبان فردوسی مانند دل او روشن و پاک است. او با همین زبان صاف و زلال و عفاف آمیز صحنه های بزم و رزم را وصف می کند. فردوسی با پدید آوردن آثاری که عواطف ملی و آرمان های انسانی به زیباترین و پرشکوه ترین صورتی در آن انعکاس یافته. در دل ها و جان های پاک در طی قرون و اعصاره زنده خواهد ماند شاهنامه فردوسی هر چند تاریخ نیست، سوانح زندگی ایرانیان را بهتر و زنده تر از هر تاریخی باز می گوید. او داستان های حماسی و ملی ایران را با تمام صفات پهلوانی و همراه با پاک دامنی و دین داری و خردمندی بیان می کند و شادی ها و غم های دیرینه ی ما ایرانیان را باز گفته است. این همان مردی است که سرمشق های درخشانی از راستی، پاکی، شرم و آزادگی به ما عرضه داشته و ما را به دوری از کژی و کاستی و بی آزرمی و پیمان شکنی فرا خوانده است. او اخلاقی ترین و نجیب ترین چهره ی ادب و فارسی و فرهنگ ایرانی است.^(۱) فردوسی شاعر بلند پایه زبان فارسی از شاعران دوره سامانیان بود و گرایش شیعی داشت و جز او کسانی مروزی هم یکی دیگر از شاعران دوره سامانیان در خوارزم است.

ابونصر فارابی

فیلسوف دیگر دنیای اسلام ابونصر فارابی (۲۵۸-۲۲۹) است که درآمد فلسفه ابن سینا به شمار می آید وی افزون بر فلسفه، در منطق و موسیقی نیز تخصص زیادی داشته و آثاری از او در این زمینه برجای مانده است. وی را پس از ارسطو که مسلمانان او را لقب معلم اول داده اند معلم دوم می نامند.^(۱)

محمد بن زکریای رازی

محمد زکریای رازی (۲۵۱-۳۱۳) نیز جدای از تخصصش در طب و فلسفه نیز تحقیقاتی نموده تا آنجا که حوزه اظهار نظر را برای خود باز می گذارد و به همین دلیل ممکن است مطالبی ابراز کند که با ظواهر دین سازش ندارد. رازی از نمونه فیلسوفانی است که برخی از آرای وی سخت مورد انتقاد متدینان قرار گرفته است.

ابوالوفای بوزجانی

ابوالوفای بوزجانی یکی از بزرگترین ریاضیدانها و منجمین دوره اسلامی است. او در سال ۳۲۸ هجری قمری در بوزجان (تربت جام - خراسان) متولد شد. بوزجانی کتابی در علم حساب نوشته بود که نخستین بار مورد توجه دانشمندان اروپایی قرار گرفت. و در این کتاب او برای حل معادله ها از اعداد صحیح استفاده کرده است. و اولین کسی است که اعداد منفی را بکار برده است در حل مساله های هندسه و ترسیمات هندسی روشهای ابتکاری جالبی داشته است در علم مثلثات هم به پاس خدمات او به ریاضیات و نجوم. یکی از همایی مالی سیاره ماه را به نام وی نامگذاری کرده اند.

شیخ صدوق (۳۸۱) از بزرگترین محدثان شیعه است که به کتاب او کتب اربعه می گویند. کتاب با ارزش کمال الدین و تمام النعمه را نگاشت. در ماوراء النهر بود که به رفع نگرانی شیعیان در باره وجود حضرت مهدی (ع) این کتاب را نوشت و برای شنیدن حدیث و تقویت ایمان سفر کرد.

شاگردان ابن سینا

ابوعبید عبدالواحدین محمد جوزجانی در سال ۴۰۳ به ابوعلی سینا پیوست و در ریاضیات و موسیقی و رساله حی بن یقطان را نوشت. شاگرد معروف دیگر او ابوالحسن بهمنیار بن مرزبان که از زردتشتیان آذربایجان است و کتاب المباحثات شیخ را نوشت. یکی دیگر از شاگردان او ابومنصور حسین به طاهر بن زید اصفهانی در علوم ریاضیات مهارت داشت ابوعبدالله محمد بن احمد المعصومی شاگرد دیگر ابوعلی بود که در رساله العشق خود را به اسم این شاگرد و بخواهدش او نوشت. اخوان الصفا هم طبعه ای از حکمای ایرانی قرن چهارم بودند که می خواستند در نزدیک کردن حکمت یونانی و دین اسلام استوارترین قدم ها را بردارند.

ابوعلی سینا در حساب و موسیقی و کیمیا و طب هم مهارت خاصی داشت. او بزرگترین فیلسوف اسلامی است که تا قرنهای نظریاتش بر فیلسوفان اسلامی و حتی اروپایی سیطره داشت ابن سینا به دلیل پرداختنش به فلسفه مورد انتقاد برخی از مخالفان فلسفه قرار گرفت و در ادامه این انتقادها تیر تکفیر نیز به سوی وی پرتاب شد و او در شعری چنین گفت:

کفر چو منی گزاف و آسان نبود / محکم تر از ایمان من ایمان نبود
در هر چون من یکی و آن هم کافر / پس در همه دهر یک مسلمان نبود

وی در مورد علاقه و دوستی اش به امام علی بن ابی طالب علیه السلام سخن گفته :
تا بساده عشق در قلدح ریخته اند / و ندر پی عشق عاشق انگیخته اند

^۱ - از طلوع طاهریان رسول جعفریان ص ۱۷۰

با جان و روان بوعلی مهربانی علی چون شیر و شکر بهم درآمیخته اند

خورشید، آسمان دانش پزشکی ابوعلی سینا است. محققى درباره اهمیت آثار پزشکی در اسلام به ویژه کتاب ابن سینا می نویسد طب اسلامی رازی و ابن سینا به اوج خود رسیده و در نوشته های این مردان صورت قطعی خود را برای دانشجویان طب و طبیبان پس از ایشان پیدا کرد. دانشجوی طب معمولاً تحصیل خود را با کتاب های فصول بقراط و مسائل حنین بن اسحاق و المرشد رازی آغاز می کرده است و سپس به تحصیل کتاب های جالینوس و حاوی رازی و قانون ابن سینا می پرداخته است. بدین ترتیب قانون کتاب ختم تحصیل طب بوده و فرا گرفتن و فهم آن عنوان هدف نهایی برنامه ی پزشکی را داشته است. حتی در قرن های متاخر که دایره المعارف های متعددی در طب به فارسی و عربی تالیف شده بود باز هم مقام عالی قانون محفوظ بود.

گرایش های مذهبی زمان ابن سینا

در روزگار سامانیان خاندان سامانی طبعاً دین زردتشتی داشته اند ولی نفوذ فرقه ای به نام اسماعیلیان در خراسان که فرقه ای از شیعه هستند که اسماعیل فرزند امام جعفر صادق (ع) را به امامت برگزیدند و در اواخر دوره سامانی نیز تبلیغات اسماعیلیان که به طعنه آنها را قرمطی می گفتند و در قرن چهارم در خراسان نفوذ گسترده ای داشتند و تاثیر و افکار اندیشه های دینی خلفای عباسی و تحلیل مسائل سیاسی باعث گسترش دین اسلام در ایران شد. ابوعلی سینا خود گرایش اسماعیلی داشت. و در آن زمان از اصفهان تاری و خراسان در ایران فعالیت می کردند و ناصر خسرو یکی از دلباختگان تفکر اسماعیلی بود. نفوذ دین اسلام در جامعه ایران به این دلیل بود که اعراب در شهرهای ایران حضور یافتند و در بین طبقه عالم گسترش یافت و کسانی که برای تحصیل به شهرهای بزرگ مانند نیشابور و بخارا و ری و اصفهان یا حتی بغداد در رفت و آمد بودند به عنوان یک عالم مذهبی اسلام را میان توده های مردم تبلیغ می کردند و در میان خراسانیان و ترکان ماوراء النهر از همه جای دیگر سریع تر و قوی تر بود. قرن چهارم را قرن پیروزی شیعه نام گذاری کرده اند. و گرایش اسماعیلیه به این دلیل بود که در این فرقه به بحث و استدلال و فلسفه عقلی توجه داشتند و این باعث جذب دانشمندان و عالمان آن دوره شده بود. و دلیل دیگر در قرن چهارم که مصادف با دوره غیبت امام منتظر بود. و ادیان و مذاهب در این قرن و بخصوص وضع شیعه از میان سایر ادیان و مذاهب ممتازتر است.

و حتی رودکی شاعر معروف بلخی در مورد شیعه در زمان ابوعلی سینا می گوید:

از رودکی شنیدم استاد شاعران کاندرا جهان بکس مگرو، جزء فاطمی و شیعه در اقامه مراسم آزاد بودند. در دوره آل بویه تشیع در ایران و عراق نفوذی داشت. حتی شیخ محمد بن یعقوب کلینی (م ۳۲۹) که در اصل در ری و قم تحصیل کرده بود و بادداشتهای خود را در آنجا منظم کرده و در کتاب عظیم الکافی تالیف نموده و در این زمان بود که محصول مکتب بغداد در شیخ مفید (م ۴۱۳) تبلور یافت و اندیشه های او در بین شیعیان و بزرگان ایرانی رواج یافت. و شاگردان خوبی مثل سید مرتضی معروف به علم الهدی (م ۴۳۶) و مهم ترین شاگرد سید مرتضی شیخ طوسی (م ۴۶۰) و شاگرد معروف طوسی به نام نجاشی باعث شد که کتب مهم تفسیری در بین شیعیان مکتب قم و مکتب عقلی بغداد به جا بماند. که کتاب های کافی و الاستبصار و التهذیب و الفهرست که کتاب التهذیب درباره مسائل فقهی است که از شیخ محمد بن حسن طوسی است. بدون شک آشنایی با تاریخ بزرگان کشور اسلامی ایران برای هر فرد ایرانی امری ضروری است. زیرا برای زندگی بهتر و آگاهانه باید دانست چه تجربه هایی بر ملت ما رفته و چه میراثی بر جای مانده است. پرداختن به تاریخ سیاسی و فرهنگی عالمان و شاعران و مشایخ که نیروی فعال فرهنگ و سیاست اند. بر همه ما ضروری است زیرا آنان با زبان و قلم بر ذهن و اندیشه و قلب مردم حکومت می کردند.

منابع و ماخذ

- ۱- از طلوع طاهریان تا غروب خوارزمشاهیان، رسول جعفریان. تهران موسسه فرهنگی دانش و اندیشه معاصر ۱۳۷۷. تاریخ ایران اسلامی.
- ۲- ماهنامه رشد آموزش ابتدایی فروردین ماه ۱۳۸۲. شماره ۸ ص ۱۵.
- ۳- دایره المعارف نوین نوشته مهدی علی نیا ۱۳۷۲.
- ۴- اندیشه های سیاسی مسکویه. بوستان کتاب قم محسن مهاجر نیا مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی پژوهشکده اندیشه سیاسی اسلامی ۱۳۸۰.
- ۵- همدان شناسی، نویسندگان کتب درسی.
- ۶- مادستان، پرویز اذکایی نشر مادستان ۱۳۸۰ همدان، همدان نامه بیست گفتار.
- ۷- تاریخ مردم ایران از پایان ساسانیان تا پایان آل بویه عبدالحسین زرین کوب انتشارات امیر کبیر تهران ۱۳۸۰.
- ۸- پژوهشی در مورد اعلام تاریخی و جغرافیایی (تاریخ بیهقی) سید احمد حسینی کازرونی ۱۳۷۴.
- ۹- دایره المعارف مشاهیر جهان ترجمه. تالیف سروش قربانی ۱۳۷۵.
- ۱۰- دایره المعارف (شامل اطلاعات عمومی) زرین. گردآورنده م آذینفر ۱۳۶۳.
- ۱۱- تاریخ ادبیات در ایران در قلمرو و زبان پارسی از عهد اسلامی تا سلجوقی دکتر ذبیح الله صفا ۱۳۷۱.
- ۱۲- اسرار التوحید فی مقامات شیخ ابوسعید ابوالخیر، حسین بوالدین ۱۳۷۷.
- ۱۳- کتاب فارسی سال اول دوره راهنمایی تحصیلی ۱۳۸۱. ص ۱۵۳.
- ۱۴- کتاب ریاضی سال اول دوره راهنمایی تحصیل ۱۳۸۱ ص ۱۰۳.
- ۱۵- جغرافیای استان همدان سال دوم، آموزش متوسطه ۱۳۷۲.
- ۱۶- تاریخ ایران، تالیف ژنرال سرپرسی مایکس، ترجمه سید محمد نقی فخر داعی گیلانی، تهران افسون، ۱۳۷۹.
- ۱۷- هگمتانه تا همدان قدیمترین شهر ما، تالیف غلامحسین قراگوزلو اقبال.
- ۱۸- مختصری پیرامون آثار تاریخی و مذهبی و دیدنیهای استان همدان انتشارات اداره کل ارشاد اسلامی همدان